

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

247285

กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิต และการต่อรองของแรงงานรับจ้าง
ในภาคเกษตรกรรม: กรณีศึกษาแรงงานสตรีไร้ที่ดินทำกิน

ปริญญ์ ใจเป็นตา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กันยายน 2554

b00252028

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ

กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิต และการต่อรองของแรงงานรับจ้าง
ในภาคเกษตรกรรม: กรณีศึกษาแรงงานสตรีไร้ที่ดินทำกิน

ปริญวัฒน์ ใจปิ่นตา

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กันยายน 2554

กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิต และการต่อรองของแรงงานรับจ้าง
ในภาคเกษตรกรรม: กรณีศึกษาแรงงานสตรีไรที่ดินทำกิน

ปริญญาลักษณ์ ใจปิ่นดา

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ ชายทวีป

..... กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เชียงทอง

..... กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

.....
รองศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เชียงทอง

20 กันยายน 2554

© ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้คงสำเร็จไม่ได้หากปราศจาก จามะรี เชียงทอง อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ของผู้เขียนที่ไม่เพียงสอนให้รู้จักคิดวิเคราะห์ ทำความเข้าใจกับแนวคิดทฤษฎี และ ปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม แต่ยังเมตตาและเอาใจใส่ในการเรียนของผู้เขียนตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.จามะรีเป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวลักษณ์ ชายทวีป ที่ช่วยรับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ ที่สอนและเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ๆ ให้กับผู้เขียน ขอขอบพระคุณอาจารย์สายชล สัตยานุรักษ์ และคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ที่ช่วยกล่อมเกล่าและปลูกฝังการใฝ่รู้ใฝ่เรียนและการตั้งคำถาม อีกทั้งขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยสำหรับทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา

ผู้เขียนขอขอบคุณป๊าๆ แรงงานรับจ้างและเกษตรกรทุกคนที่ตอบคำถามต่อทุกข้อสงสัย และต้อนรับผู้เขียนอย่างใจดี ทั้งยังสอบถามความก้าวหน้าในการเรียนของผู้เขียนด้วยความห่วงใย ขอขอบคุณ พี่สน พี่จิ พี่เจ็บบ พี่ปาล์ม สว่าง ที่ช่วยกันเรียนและเป็นกำลังใจให้กันตลอดระยะเวลาในการเรียนสี่ปีครึ่งที่แสนยาวนาน ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ พัฒนาสังคมอีกหลายคนที่ไม่สามารถกล่าวถึงได้ทั้งหมดที่ทำให้ชีวิตนักศึกษาป.โทมีสีสันและเต็มไปด้วยรอยยิ้ม ขอขอบคุณพี่เอ๋ที่ช่วยเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้แม้จะอยู่คนละซีกโลกก็ตาม ขอขอบคุณเพื่อนๆ ประวัติศาสตร์ 45 ที่คอยสอบถามและคอยเป็นกำลังใจให้กับผู้เขียนเสมอมา และที่ขาดเสียไม่ได้ขอขอบพระคุณ พี่อ้นัญญา (พี่บานชื่น) ที่ช่วยดำเนินเรื่องเอกสารต่างๆ ให้

ท้ายนี้ผู้เขียนขอขอบคุณพ่อแม่ที่มอบความรักให้แก่ผู้เขียนอย่างล้นเหลือ และสนับสนุนการเรียนของผู้เขียนเสมอมาแม้ว่าท่านจะไม่เข้าใจในสิ่งที่ผู้เขียนเรียนมากนักก็ตาม นอกเหนือจากการสนับสนุนด้านการเงินแล้วท่านทั้งสองยังคงคอยเป็นกำลังใจที่สำคัญที่ทำให้ผู้เขียนสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ในการเรียนที่แสนยาวนานครั้งนี้ไปได้ และสุดท้ายต้องขอบคุณ “จิตใจ” อันเข้มแข็งและความอดทนอย่างมากมายที่ทำให้ผ่านอุปสรรค และความท้อใจในหลายต่อหลายครั้ง จนสามารถยืนหยัดได้ถึงวันนี้

ปริญาวัลย์ ใจปีนตา

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิตและการต่อรองของแรงงาน จ้างในภาคเกษตรกรรม: กรณีศึกษา แรงงานสตรีไร่ที่ดินทำกิน
ผู้เขียน	นางสาวปริญญ์วัลย์ ใจปิ่นตา
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม)
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	รองศาสตราจารย์ ดร. จามะรี เชียงทอง

บทคัดย่อ

247285

การศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินชีวิตและการต่อรองของแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรม: กรณีศึกษาแรงงานสตรีไร่ที่ดินทำกิน” มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ ประการแรกเพื่อศึกษาเงื่อนไขและบริบทต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของแรงงานรับจ้างรายคาถูกในชนบทที่เป็นแรงงานสตรีไร่ที่ดิน ประการที่สองเพื่อศึกษากลยุทธ์ในการปรับตัวและต่อรองเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพของแรงงานรับจ้างสตรีไร่ที่ดิน โดยพิจารณาจากกลุ่มแรงงานสตรีไร่ที่ดินทำกินหมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงราย ในบริบทของการทำเกษตรพาณิชย์อย่างเข้มข้น

งานศึกษานี้ค้นพบว่า เดิมครัวเรือนแรงงานรับจ้างหญิงเคยมีที่ดินทำการเกษตรแต่เป็นที่ดินไถลบ้านและมีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าเมื่อเทียบกับที่ดินไถลบ้าน ทั้งนี้เป็นเพราะการอพยพเข้ามาอยู่ภายหลังทำให้ไม่สามารถจับจองที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ได้ ข้อจำกัดนี้ทำให้ปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ไม่ว่าจะเป็นปลูกข้าวปีละสองครั้งหรือการปลูกผักต่างๆ พบอุปสรรค แม้หลายครัวเรือนพยายามหาทางออกด้วยการขายที่ดินและแสวงหาที่ดินผืนใหม่แต่ส่วนใหญ่มักเป็นการเช่าหรือได้ที่ดินขนาดเล็กต่ำกว่าเดิม สำหรับครัวเรือนที่เช่าที่ดินส่วนใหญ่จะเลิกเช่าและหันมาทำงานรับจ้างเนื่องจากไม่สามารถแบกรับต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นได้ นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นยุคของการพัฒนาทำให้ที่ดินในชนบทมีราคา หลายครัวเรือนจึงสนใจขายที่ดินที่ไม่เกิดประโยชน์หรือให้ผลผลิตน้อย ด้วยเหตุนี้คนในรุ่นที่สอง (รุ่นลูก) หลังจากปี 2530 ปัจจุบันจึงเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตร

สำหรับแรงงานที่ทำงานในภาคเกษตรพบว่าส่วนใหญ่เป็นหญิงวัยกลางคนถึงสูงอายุ เหตุผลสำคัญที่ทำให้แรงงานเหล่านี้ยังคงอยู่เป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกในชนบท เพราะพื้นที่ใกล้เคียงเป็นพื้นที่ต้นน้ำคำอันอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ระบบการผลิตแบบเข้มข้นในที่ดินขนาดเล็กด้วยการปลูกข้าวและผักตลอดทั้งปีทำให้เกิดความต้องการแรงงาน โดยเฉพาะงานในสวนผักที่มีความต้องการแรงงานแบบต่อเนื่องตลอดทั้งปี และโดยส่วนใหญ่เป็นความต้องการแรงงานหญิง ส่วนหนึ่งเพราะงานในสวนผัก “เป็นงานของผู้หญิง” ที่ไม่ต้องใช้แรงมาก แต่อาศัยความละเอียดและความใจเย็นในการทำงาน ซึ่งลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับ “ธรรมชาติของผู้หญิง” ปัจจัยสำคัญอีกประการที่ทำให้แรงงานหญิงมีอายุเหล่านี้ยังสามารถเป็นแรงงานในชนบทได้เพราะแรงงานหนุ่มสาวอพยพออกนอกหมู่บ้านและทำงานนอกภาคเกษตรซึ่งสวนทางกับความต้องการแรงงาน ที่เป็นเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อขายอย่างเต็มตัว

เนื่องจากงานรับจ้างเป็นแหล่งรายได้หลัก จึงพบว่าแรงงานรับจ้างหญิงมีกลยุทธ์ในการต่อรองกับนายจ้างเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพหลายรูปแบบ รูปแบบแรกเป็นกลยุทธ์เชิงพื้นที่ในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำงานเพื่อผูกขาดการจ้างงาน รูปแบบที่สองเป็นการนำความสัมพันธ์ทางสังคมและมาตรฐานทางศีลธรรมของคนในชุมชนมาใช้เป็นเงื่อนไขในการต่อรองกับนายจ้างผ่านการใช้คำพูดเพื่อสร้างแรงกดดันให้นายจ้างปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของตน รูปแบบสุดท้ายเป็นการต่อรองในรูปแบบของการรวมกลุ่ม

นอกเหนือไปจากการต่อรองกับนายจ้างเพื่อสร้างความมั่นคงในการจ้างงานแล้ว แรงงานรับจ้างยังสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพด้วยการสะสมทุนผ่านการแปลงทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นเงินเพื่อนำมาใช้จ่ายในครัวเรือน งานศึกษานี้ยังพบอีกว่าแรงงานรับจ้างมีการสร้าง รักษา และใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการดำรงชีพ โดยพบว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ของแรงงานหญิงมีสองระดับ ระดับแรกเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ ได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาว ที่แรงงานรับจ้างหญิงสามารถดำรงชีพได้จากการช่วยเหลือของลูกสาวในรูปแบบของการส่งเงินกลับบ้าน ระดับที่สองเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทางสังคมในชุมชนที่มีบทบาทในการช่วยเหลือแรงงานรับจ้างทั้งในระดับสถาบันและระดับปัจเจก

Thesis Title	Livelihood Strategies and Negotiating of Wage Labors in Agricultural Sector: A Case Study of Women Landless Labors
Author	Miss Preeyawan Jaipinta
Degree	Master of Arts (Social Development)
Thesis Advisor	Associate Professor Dr. Jamaree Chiengthong

ABSTRACT

247285

The thesis entitled “Livelihood Strategies and Negotiating of Wage Labors in Agricultural Sector: A Case Study of Women Landless Labors.” aims to study; 1) different conditions in different contexts related to the emergence of lowly paid-landless women in a rural area, and 2) adaptive and negotiating strategies to secure their life of the women, by focusing on landless women in one village in Chiang Rai province.

This study finds that these landless women’s households in the past had agricultural land which was far away from their houses and less fertile compared to land nearby their houses. This is because their later migration into the community hindered them to occupy productive land, which led to their entering to commercial agricultural production such as two-crop rice farming or vegetable growing. Although many households attempted to find solutions by selling their former land and searching for new plots, they ended up with leasing the land or buying smaller size of land. Some leasing-land families tended to stop farming and turned to wage labor because they couldn’t assume higher production costs. Around in the end of 1980s which was land development turning into skyrocketing land price period, several households sold their useless or low-yield production land so the second generation (their children), after 1987, became wage laborers in and out of an agricultural sector.

Most of wage laborers in agricultural sector are middle-aged or older women. They are still in demand as cheap laborers because adjacent land in the areas is fertile watershed which is suitable for farming. The intensive production system of rice and vegetable growing in the small plot of land results in labor needs, particularly in the vegetable plots where laborers are continually wanted throughout the year. Women are more in demand because works in the vegetable plots are considered “women’s works” not requiring intensive labor but are delicate jobs which suit “nature of women”. Another factor that older women can work as a wage labor in the rural area is youth workers migrating to other places and work in the non-agricultural sector which contradicts to labor demand in a full commercial production.

Due to taking wage labor as a main income, these women create several forms of strategies to negotiate with their employers to build security for their life. The first one is a spatial strategy in demarcating land in order to monopolize employment. The second is the use of social relations and moral values of the community as conditions through verbal communications with their employers in an aim to pressure them to follow their requests. And the third is the setting of a group as for negotiation.

Besides negotiation with their employers to stabilize their life, they accumulate natural resources and turn them into money for household’s expenses. This study also finds that wage laborers construct, maintain, and make use of social networking for their career stability. There are two levels of women workers’ relation networks. One is a kinship system which is mother-daughter relationship in the way that wage labor women receive remittance from their daughter. Another is a social group in the community; it plays an important role in helping workers individually and institutionally.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
สารบัญตาราง	จ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามการวิจัย	6
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	6
1.4 ทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	7
1.4.1 รูปแบบและความสัมพันธ์ของการจัดการแรงงานในภาคเกษตรกรรม	7
1.4.2 ผู้หญิงกับการเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรมและกลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำรงชีพ	13
1.4.3 กลยุทธ์ในการต่อรองของผู้ยากไร้	17
1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา	19
1.6 ขอบเขตและวิธีวิจัย	22
1.6.1 พื้นที่ในการศึกษา	22
1.6.2 ความสำคัญของแรงงานรับจ้างหญิงในระบบปลูกผัก	26
1.6.3 หน่วยการวิเคราะห์	27
1.6.4 วิธีการเก็บข้อมูล	27
1.6.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	28
1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	29

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 2 พลวัตการตั้งถิ่นฐานและการกลายเป็นแรงงานรับจ้าง	30
2.1 วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ในภาคเหนือตอนบน	30
2.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านแม่คำหลังวัด	35
2.2.1 ยุคของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และการบุกเบิกที่ดินทำกิน (ก่อนทศวรรษ 2460- 2490)	35
2.2.2 ยุค “พัฒนา”: พลวัตของการผลิตเชิงพาณิชย์และการขายแรงงาน (ทศวรรษ 2500-2520)	40
2.2.2.1 เรื่องเล่าของผู้อพยพมาภายหลังกับความ “เขี้ยว” ของที่ดินทำกิน	46
2.2.3 ยุค “แรงงานรับจ้าง” ในระบบการผลิตขนาดเล็ก (ทศวรรษ 2530-ปัจจุบัน)	48
2.3 สรุป	52
บทที่ 3 “โหล่ง” เกษตรกรรมข้าว-ผัก: ระบบการผลิตเข้มข้นในที่ดินขนาดเล็ก	55
3.1 การเข้าถึงที่ดินทำการเกษตรในโหล่งเกษตรกรรม: ผู้เช่าและผู้ให้เช่า	57
3.2 การจัดการที่ดินในระบบการผลิตข้าวและผัก	60
3.2.1 การปลูกผักแทนการปลูกข้าวไว้กินของเกษตรกรไร้ที่ดิน	60
3.2.2 เกษตรกรขนาดเล็กและขนาดกลางที่มีที่ดินน้อยกว่า 7.3 ไร่	61
3.2.3 การจัดการที่ดินในการปลูกข้าวและผักของเกษตรกรขนาดใหญ่	64
3.2.4 การผลิตเพื่อยังชีพของเกษตรกรที่มีที่ดินขนาดใหญ่ 30 ไร่ขึ้นไป	71
3.3 ตลาดและการกระจายผลผลิต	73
3.3.1 บทบาทของแม่ค้าในฐานะคนกลางและผู้กระจายผลผลิต กรณีศึกษา อู๋คำปิ่น	75
3.4 แรงงานในระบบการผลิตข้าวและผัก	80
3.4.1 การใช้แรงงานครัวเรือนของเกษตรกรไร้ที่ดิน	82
3.4.2 การใช้แรงงานจ้างและรถเกี่ยวข้าว: การทำนาของเกษตรกรยุคใหม่	82
3.4.3 ความต้องการแรงงานในนาข้าวและสวนผักของเกษตรกรขนาดใหญ่	83
3.5 ความขาดแคลนแรงงานและแรงงานชาติพันธุ์	85
3.6 สรุป	88

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 แรงงานหญิงรับจ้างในสวนผัก: จากแรงงานครัวเรือนสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้าง	90
4.1 การจัดการแรงงานรูปแบบใหม่: จาก “ช่วยเหลือข้าว” สู่ระบบ “ตกรางวัล”	90
4.1.1 “วันนี้ทำโอ และ วันนี้เขาเป็นไท”: บทสะท้อนวิถีคิดของการถูกกำกับภายใต้ตรรกะการทำงานระบบใหม่	94
4.2 จากแรงงานใน “ครัวเรือน” สู่การเป็นแรงงานรับจ้างของผู้หญิง	96
4.2.1 แรงงานรับจ้างหญิงไร้อำนาจผู้พึ่งพิงการผลิตในโฮ่ง	102
4.2.1.1 “คนตกรางวัล” และ “หัวหน้า” แรงงานรับจ้าง: ป่าทิพย์	104
4.2.1.2 การเป็นแรงงานรับจ้างเพื่อหารายได้เสริมของป่าสม	106
4.2.1.3 การเป็นแรงงานรับจ้างเต็มเวลาทั้งในและนอกภาคเกษตรของป่าใจ	108
4.2.1.4 พื้นที่และเวลาทำงานของแรงงานรับจ้างหญิง	109
4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานรับจ้าง ในบริบทความเป็นชุมชนขนาดเล็ก	113
4.4 การควบคุมแรงงานของนายจ้าง	118
4.4.1 การสร้างแรงจูงใจผ่านรูปแบบการจ่ายค่าจ้าง	119
4.4.2 การให้แรงงานแข่งขันกันเองด้วยการจ้างแรงงานแบบยืดหยุ่น	121
4.4.3 การขู่ว่าจะจ้างแรงงานชาติพันธุ์มาทำงานแทน	122
4.5 กลยุทธ์การต่อรองของแรงงานรับจ้าง	123
4.5.1 กลยุทธ์เชิงพื้นที่เพื่อผูกขาดการถูกจ้างงาน	125
4.5.2 การสร้างแรงกดดันให้แก่ นายจ้าง	127
4.5.3 เครือข่ายของแรงงานรับจ้างในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ในการต่อรอง	129
4.6 สรุป	133

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5 ยุทธศาสตร์การดำรงชีพและการสร้างเครือข่าย	137
5.1 การจัดการแรงงานครัวเรือนในฐานะยุทธศาสตร์การดำรงชีพ	138
5.1.1 “ช่วยกันหิ ช่วยกันหา” การจัดการแรงงานในครัวเรือนด้วยการแบ่งงานกันทำ	138
5.1.2 บทบาทของผู้หญิงกับการสะสม “ทุน” ทางสังคมและเศรษฐกิจของครัวเรือน	145
5.1.2.1 “เก็บผัก เขาะเห็ด เขาะป่า” : การลงทุนขนาดเล็กและการแปลงผลิตภัณฑ์ธรรมชาติเป็น “สินค้า”	146
5.1.3 ครอบครัวกับการส่งเงินกลับ “บ้าน” (Remittance): ความเป็นแม่และความเป็นลูกสาว “กตัญญู”	149
5.1.3.1 ป่าสมกับเงินช่วยเหลือจากลูกสาวที่อยู่ต่างแดน	152
5.1.3.2 ป่าพิพม์กับเงินจากลูกสาวเมื่อกลับมาบ้าน	153
5.2 การสร้างเครือข่ายทางสังคมในกลุ่มเครือญาติและในชุมชนขนาดเล็กเพื่อเป็นทุนทางสังคม	154
5.2.1 หลานสาวที่ดี...ด้วยการช่วยให้น้ำมีรายได้	157
5.2.2 เครือข่ายทางสังคมของแรงงานรับจ้างในบริบทชุมชนขนาดเล็ก	158
5.2.2.1 บ้าน วัด และชุมชน	158
5.2.2.2 ตำแหน่งแห่งที่ในสังคมชุมชนของแรงงานรับจ้าง	160
5.2.2.3 เครือข่ายและการช่วยเหลือเกื้อกูลของคนในชุมชน : กรณีศึกษางานศพน้องสาว ป่าพิพม์	163
5.3 สถาบันทางสังคมอื่นๆ ในฐานะที่เป็นกลไกการดำรงชีพในชนบท	165
5.3.1 กลุ่มทางสังคมที่เน้นการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน	167
5.3.1.1 กลุ่มเพื่อนร่วมรุ่น	167
5.3.1.2 กลุ่มฌาปนกิจ,	167

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.3.2 กลุ่มทางสังคมที่ผานบทบาทเข้ากับกลไกของรัฐ	168
5.3.2.1 กลุ่มแม่บ้าน	168
5.3.2.2 กลุ่มออมทรัพย์แม่บ้าน	169
5.3.2.3 กลุ่มผู้สูงอายุ	170
5.4 สรุป	172
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา	175
6.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา	175
6.1.1 การบุกเบิกที่ดินทำกินและระบบข้าวและยาสูบ ก่อนทศวรรษ 2520	175
6.1.2 จุดเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวและผัก ทศวรรษ 2520	176
6.1.3 ขนาดพื้นที่ถือครองเพื่อทำการผลิตในโหล่ง	177
6.1.4 การกลายเป็นแรงงานรับจ้าง	178
6.1.5 การจัดการแรงงานผ่านระบบตรางวัล	182
6.1.6 กลยุทธ์และการต่อรองของแรงงานรับจ้าง	183
6.2 ข้อถกเถียงทางทฤษฎี	185
6.2.1 ความสำคัญของแรงงานรับจ้างหญิง	185
6.2.2 อาวุธของผู้ยากไร้กับการต่อรองของแรงงานรับจ้างไร้ที่ดิน	188
6.2.3 เศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม (moral economy) กับความเป็นชุมชนและ การเปลี่ยนแปลงในชนบท	190
บรรณานุกรม	193
ภาคผนวก	201
ประวัติผู้เขียน	202

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
3.1 ขนาดการถือครองที่ดินของครัวเรือนในโหล่งเกษตรกรรมต้นน้ำคำ	59
3.2 ลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรในโหล่ง	59
3.3 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของลุงแหวง	61
3.4 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของน้าลำควน	62
3.5 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของลุงอินแก้ว	64
3.6 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของพี่เอื้อย	66
3.7 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของป้าเดือน	69
3.7 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของป้าเดือน (ต่อ)	70
3.8 การเพาะปลูกและการใช้ที่ดินของตาศรีบูร	71
3.9 การจ้างแรงงานเฉลี่ยต่อไร่ในการปลูกพืชแต่ละชนิดตามขั้นตอนต่างๆ ในรอบ 1 ปี	81
3.10 การใช้แรงงานในการปลูกขิงของพี่เอื้อย	84
3.11 การใช้แรงงานในการปลูกบวบของป้าเดือน	85
4.1 ปฏิทินการทำงานรับจ้างของป้าทิพย์ในปี 2552	103
4.2 การทำงานในสวนผักของแรงงานรับจ้างหญิง	111
5.1 รายได้ในปี 2552 ของป้าทิพย์ (อายุ 48 ปี) และสามี (อายุ 56 ปี)	142
5.2 รายได้ในปี 2552 ของป้าใจ (อายุ 60 ปี) และสามี (อายุ 67 ปี)	144

สารบัญภาพ

รูป	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา	21
2.1 พื้นที่การตั้งถิ่นฐานและพื้นที่เกษตรกรรมใน “โฮล่ง” ตันน้ำแม่คำ	33
2.2 การบุกเบิกที่ดินทำกินของคนบ้านแม่คำหลังวัด	45
3.1 การกระจายผลผลิตภายในโฮล่งไปยังพื้นที่ต่างๆ	75
3.2 แม่ค้าขนาดเล็กที่มารับซื้อผักในสวน (1)	77
3.3 แม่ค้าขนาดเล็กที่มารับซื้อผักในสวน (2)	77
3.4 แม่ค้าขนาดใหญ่ในโฮล่งกำลังชั่งและมัดผักเป็นกำๆ ละ 5 กิโลกรัม	78
3.5 ผักที่พร้อมขายในตลาด	78
3.6 เกษตรกรนำมาขายให้กับแม่ค้าในโฮล่ง (1)	79
3.7 เกษตรกรนำมาขายให้กับแม่ค้าในโฮล่ง (2)	79
4.1 เครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงานของป้าใจ	131
4.2 เครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงาน ของป้าทิพย์	132
4.3 เครือข่ายทางสังคมเพื่อสร้างความมั่นคงในการถูกจ้างงานของป้าสม	133
5.1 ยุทธศาสตร์การเข้าถึงทุนทางธรรมชาติเพื่อเปลี่ยนทรัพยากรเป็นเงินตรา ของป้าทิพย์และป้าสม	149
5.2 ยุทธศาสตร์การสร้างกลุ่มทางสังคมเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของป้าสม	170